

Особливості правового регулювання суспільного споживання об'єктів права інтелектуальної власності

В.А. Січевлюк
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

У статті досліджено питання необхідності вдосконалення законодавства України, що регулює відносини у сфері суспільного споживання об'єктів права інтелектуальної власності. Зроблено висновок про неадекватне домінування у спеціальному законодавстві механізмів захисту приватних інтересів творців об'єктів права інтелектуальної власності.

В статье исследован вопрос о необходимости совершенствования законодательства Украины, регулирующего отношения в сфере общественного потребления объектов права интеллектуальной собственности. Сформулировано заключение о неадекватном доминировании в специальном законодательстве механизмов защиты частных интересов творцов объектов права интеллектуальной собственности.

The article investigates a problem of improvement to the current legislation of Ukraine that is regulating relations in the sphere of consuming the items of intellectual property. The author arrives at such conclusion: there is an inadequate legal protection locating in the special legislation and the last one improves the private rights of the intellectual property items authors.

Ключові слова: права інтелектуальної власності, суспільне споживання об'єктів права інтелектуальної власності, причини правопорушень у сфері інтелектуальної власності, присвоєння результатів творчої діяльності людини.

Постановка проблеми

Правовідносини у сфері створення та присвоєння об'єктів інтелектуальної власності законодавством України регулюються достатньо ретельно. Існує значний масив спеціальних нормативно-правових актів, включаючи положення Конституції України, відповідну книгу ЦК України [2], главу 16 ГК України [3], Закон України «Про авторське право і суміжні права» [4], низку законів, що скеровані, зокрема, на відносини стосовно створення, використання та захисту об'єктів права промислової власності. Однак реальна міра втілення в суспільній практиці вказаного сегмента законодавства є мінімальною, а стіна протиправності продовжує відгороджувати тих, хто наділений правами на результати творчої діяльності людини та захищений численними нормативно-правових актами, від споживачів таких продуктів. Незважаючи на посилення

відповідальності та жорсткі адміністративні заходи, яких час від часу вживають органи влади, ситуація не покращується. Таким чином, є підстави стверджувати про наявність серйозних недоліків правотворчості та правозастосування, які в сукупності з економічними, соціальними та іншими чинниками генерують кризу у сфері створення, обігу та захисту об'єктів права інтелектуальної власності. Зокрема, у змісті законодавства, що регулює відносини стосовно результатів творчої діяльності людини, зроблено акцент на захисті суб'єктивних прав авторів та інших осіб, наділених правами на об'єкти інтелектуальної власності, а інтереси споживачів таких благ спеціальним законом практично ігноруються. Між тим, це відносини у сфері суспільного виробництва та суспільного споживання, які скріплені єдиним ланцюжком суспільно необхідних трансакцій, а тому не можуть

бути розірвані ні економічно, ні засобами права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Результати моніторингу юридичної літератури дають підстави говорити про те, що питанню правової охорони прав інтелектуальної власності фахівцями приділяється достатньо багато уваги, однак найчастіше у ключі посилення захисту прав носіїв авторських та інших прав інтелектуальної власності [5]. Питання зняття дисбалансу в правах тих, хто створює, та тих, хто споживає продукти інтелектуальної діяльності, залишається за межами численних праць; більше того, має місце тенденція до виправдання та посилення існуючої правової диспропорції.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Ураховуючи вищеописаний стан розроблення проблеми, досі не вирішені питання про межі правової охорони суб'єктивних прав творців та інших осіб, наділених правами інтелектуальної власності, а також питання посилення правової охорони прав та інтересів споживачів таких об'єктів.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження чинного законодавства з точки зору балансу прав та інтересів учасників правовідносин, що виникають з приводу створення, обігу та присвоєння результатів творчої діяльності людини (об'єктів права інтелектуальної власності).

Виклад основного матеріалу дослідження

Кожен учасник інтелектуальної діяльності, окрім отримання винагороди за продукт своєї діяльності, хоче бути повністю захищеним від посягань на його авторські права. Тому держави визначають норми авторського права відповідно до цілей, які вони ставлять перед собою у цій сфері [6]. Порушення прав інтелектуальної власності мають місце в усіх країнах світу, а тому не слід вважати Україну в цьому відношенні негативним винятком. Інша справа, що в нашій державі масштаби таких порушень не дають можливості ствер-

джувати про існування цивілізованої міри захисту суб'єктивного права творця чи іншого правоволодільця. Причини такого стану речей класифікуються на загальні та специфічні. Якщо загальні об'єктивно генерують правопорушення у сфері створення та використання об'єктів права інтелектуальної власності в кожній із юрисдикцій та економік світу власне як явища, то специфічні причини визначають індивідуальний масштаб цього явища, сприяючи або перешкоджаючи його розвитку.

В Україні до специфічних причин, що сприяють збільшенню кількості порушень прав інтелектуальної власності, відносять:

- слабкість економіки, поки що не здатної самостійно розвиватися за інноваційною моделлю економічного росту;
- невеликий обсяг іноземних інвестицій у високотехнологічний сегмент економіки, за рахунок яких останній міг би розвиватися та захищатися;

- обмеженість доходів основної частини населення, що спричинює мотив на присвоєння продукції піратського походження та сумнівної якості;

- корумпованість правозахисної системи, позбавленої мотиву стосовно адекватного попередження та припинення порушень прав інтелектуальної власності;

- слабкість суспільних інституцій, що скеровують свою діяльність на формування середовища, необхідного для нормальної реалізації правовідносин у сфері створення та суспільного споживання об'єктів інтелектуальної власності тощо.

У міру наближення України до європейських стандартів економічної, політичної, соціальної, культурної та іншої суспільної діяльності вплив зазначених вище чинників буде слабшати.

Загальними причинами виникнення правопорушень прав інтелектуальної власності є:

- 1) специфічний інтерактивний модус буття об'єктів права інтелектуальної власності. Літературні та художні твори, комп'ютерні програми, наукові відкриття, винаходи, корисні моделі, промислові зразки та інші об'єкти, перелік яких подано у ст. 420 Цивільного кодексу України та

уточнено у спеціальному законодавстві, є результатом творчої (інтелектуальної) діяльності фізичної особи, спрямованої на потенційного споживача, реципієнта матеріалізованого творчого імпульсу. Таким чином, існування об'єктів права інтелектуальної власності з необхідністю передбачає їх присвоєння іншими особами, колективами, а іноді й суспільством у цілому;

2) існування постійної суспільної потреби у присвоєнні продуктів творчої діяльності. Біологічні, соціальні та духовні потреби людини (як кінцевого суб'єкта суспільного споживання) забезпечуються через створення та донесення до неї нових цінностей у вигляді творів того чи іншого виду, а також у вигляді благ, створених із використанням результатів творчої діяльності;

3) наявність економічних і юридичних бар'єрів у доступі потенційних споживачів до матеріалізованих результатів творчої діяльності людини (творів), або ж до інших благ, що створені з використанням об'єктів права інтелектуальної власності, які в сучасному суспільстві захищені речовим статусом приватної чи іншої власності або ж економічним статусом товару, за придбання якого належить сплатити.

Таким чином, об'єкти права інтелектуальної власності вже тільки в силу способу свого буття приречені на суспільне присвоєння, хоча походять ці об'єкти зі сфери творчої суб'єктивності окремої людини – творця, у якого з цієї підстави виникають відповідні виключні немайнові та, якщо інше не передбачено законом чи договором, майнові права. Тому з приводу створення та споживання об'єктивізованих результатів творчої діяльності людини у сфері взаємодії суб'єктів відповідних відносин існує певна діалектика (суперечливий взаємозв'язок приватних і публічних інтересів), яку належить розуміти та враховувати як на рівні правотворчості, так і на рівні правозастосування.

Проте, у законодавстві та суспільній думці домінує розуміння права інтелектуальної власності виключно як суб'єктивного права особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності; таке ро-

зуміння, наприклад, знайшло своє послідовне застосування в цивільному праві як у класичній галузі приватного права. Відповідно до ч. 1 ст. 421 ЦК України [2] суб'єктами права інтелектуальної власності визнаються творець (творці) об'єкта права інтелектуальної власності (автор, виконавець, винахідник тощо) та інші особи, яким належать особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності відповідно до цього кодексу, іншого закону чи договору. Крім того, у ст. 418 ЦК України право інтелектуальної власності визначається у форматі власне суб'єктивного права особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим кодексом та іншим законом. Його зміст становлять особисті немайнові права інтелектуальної власності та (або) майнові права інтелектуальної власності. Такий підхід ґрунтується на сприйнятті процесу суспільного присвоєння об'єктів права інтелектуальної власності як суми приватноправових трансакцій між кожним окремим творцем (правоволодільцем) і кожним окремим споживачем. Відповідним чином вибудовується також і правове регулювання суспільних відносин у вказаній сфері.

У практиці правозастосування, як і законодавстві, здійснення права інтелектуальної власності постійно пов'язується лише з охороною приватноправових інтересів автора чи іншого суб'єкта права інтелектуальної власності. Тим самим у правозастосуванні ігнорується об'єктивний інтерес і потреба суспільства, що розвивається, на споживання нових ідей та образів, нової інформації, музики, пристроїв, технологій тощо, тобто благ, вироблених творцями чи на підставі результатів їх творчості для суспільного споживання. Можливо, доцільніше змінити змістові акценти в легальному визначенні права інтелектуальної власності, розуміючи його насамперед як об'єктивне право, нормами якого регулюються суспільні відносини у сфері створення та присвоєння результатів творчої діяльності людини з метою досягнення балансу приватних і публічних інтересів

учасників відповідних правовідносин. Слід нагадати, що ще класик російського торгового права Г.Ф. Шершеневич визначав суб'єктивне право як владу здійснювати інтереси, забезпечену й обмежену нормами об'єктивного права [7]. Якщо в суспільній реальності баланс інтересів за допомогою правових і економічних засобів із тих чи інших причин не втілено, виникає своєрідна правова асиметрія, тобто за кількістю і змістом зменшується обсяг правових розв'язок, доступних певній групі учасників суспільних відносин (у ситуації, що аналізується – споживачам продуктів інтелектуальної діяльності людини). З цієї причини суб'єктивні права інтелектуальної власності неминуче починають порушуватися з метою реалізації об'єктивно зумовлених економічних, соціальних та інших інтересів споживачів, по суті витіснених за межі правової реальності.

Про які інтереси споживачів ідеться? Маються на увазі інтереси як усвідомлені об'єктивні потреби учасників відносин у сфері суспільного споживання, тобто фізичних осіб – споживачів (легальне визначення такого споживача міститься у п. 22 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів»), суб'єктів господарювання, які виступають як промислові споживачі (ст. 55 ГК України), а також усіх інших суб'єктів суспільного споживання, які присвоюють твори та блага, створені із залученням об'єктів права інтелектуальної власності. Зауважимо, що приватноправові відносини творчого наповнення, що виникають у сімейному, домашньому, сусідському, дружньому тощо середовищі, не відносяться до сфери суспільного споживання, оскільки результати інтелектуальної роботи відповідних суб'єктів присвоюються приватно, а не суспільним (публічним) чином.

Доцільно зазначити, що у суб'єктів суспільного споживання існують права, зафіксовані в законодавстві про захист прав споживачів, основним із яких є право на належну якість продуктів, що легально надходять до споживачів зі сфери суспільного виробництва. Більшість таких

продуктів платно присвоюються у вигляді товару, і вони не повинні створювати небезпеку для життя, здоров'я, соціального статусу, власності та інших складових елементів благополуччя споживача. У цій статті йдеться не про надання споживачам об'єктів права інтелектуальної власності особливих прав, а про зміну ідеології правового (та економічного) регулювання відносин суспільного присвоєння результатів творчої діяльності людини.

У приватноправовому ключі зазвичай регулюються відносини, що стосуються права на авторство, включаючи неминучі суперечки та конфлікти з цього приводу, однак вони не мають значного суспільного резонансу. Здебільшого, спільноті споживачів байдуже, під іменем якого творця у сферу суспільного споживання надходить для реалізації продукт творчої діяльності, однак кожного зазвичай хвилює його якість та, у разі платного присвоєння – також ціна придбання. Ідентифікація в статусі творця є важливою саме для тієї фізичної особи, яка є автором твору, оскільки пов'язується з бажаною для творця мірою реалізації його творчого потенціалу та суспільного визнання, а часто, що є важливим у період товарного виробництва, – із рівнем персонального доходу, як премії за присвоєння суспільством створеного творчою особою (чи за її участю) продукту.

У якості правової рефлексії на фактичні інтереси суб'єктів відповідних суспільних відносин законодавець України ідентифікує особисті немайнові права інтелектуальної власності (ст. 423 ЦК України [2]) та майнові права інтелектуальної власності (ст. 424 ЦК України). Саме у сфері майнових відносин відбуваються основні правові баталії заінтересованих осіб, оскільки триває постійна боротьба за доступ до найпотужнішого в умовах постіндустріального суспільства ресурсу економічної діяльності – об'єкта інтелектуальної власності.

Висновки

Створення, використання, упровадження та обіг продуктів інтелектуальної діяльності людини в сучасних умовах від-

бувається переважно у сфері суспільного виробництва та суспільного споживання, і цей зв'язок неможливо розірвати (зокрема, стосовно об'єктів права промислової власності, а також усіх інших об'єктів, що присвоюються публічно). Публічні права на присвоєння об'єкта права інтелектуальної власності існують поряд із приватноправовими правами його творця на авторство, отримання відповідного майнового

доходу та іншими правами, що закріплені в цивільному законодавстві та захищаються ним. Право, зокрема наділене публічно-приватною природою господарське право, покликане гармонізувати та збалансувати публічні та приватні інтереси у процесі суспільного присвоєння об'єктів прав інтелектуальної власності, що є необхідною умовою для зменшення кількості правопорушень у цій сфері.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.
3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.
4. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 13. – Ст. 64.
5. *Бондаренко С.В.* Авторське право та суміжні права / С.В. Бондаренко. – К. : Ін-т інтел. власн. і права, 2008. – 288 с.
6. *Крупчан О.О.* Міжнародно-правові механізми охорони і захисту авторських прав / О.О. Крупчан // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ndippp.gov.ua/Schorichnuk/KrupchanO.pdf>
7. *Шершеневич Г.Ф.* Общая теория права. Выпуск третий / Г.Ф. Шершеневич. – М. : Издание Бр. Башмаковых. – 1912. – С. 607-608.